

Branko Kirigin / Tea Katunarić / Lucijana Šešelj

Amfore i fina keramika (od 4. do 1. st. pr. Kr.) iz srednje Dalmacije: preliminarni ekonomski i socijalni pokazatelji

Branko Kirigin
HR, 21 000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko - Frankopanska 25

UDK: 904: 738.8 (497.5 Dalmacija) "652"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 26. 4. 2005.

Prihvaćeno: 15. 6. 2005.

-
Tea Katunarić
HR, 21 000 Split
Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija
Vranjicanijeva 17

U radu se donose preliminarni kvantifikacijski podatci o distribuciji i broju nalazišta, kako kopnenih tako i onih pod morem, na kojima su nađene amfore i fina keramika iz razdoblja od 4. do 1. st. pr. Kr. u srednjoj Dalmaciji. Analiza keramičkih nalaza s velikog broja nalazišta na otoku Visu te veličina plodnih površina na otoku Visu upućuju na zaključak da se u razdoblju od 4. do 1. st. pr. Kr. na Visu moglo proizvesti i do dva milijuna litara vina godišnje, što je očit znak da se vino izvozilo. Analiza amfora i fine keramike omogućuje potpuno nove poglede na ekonomske i socijalne odnose u helenističkom razdoblju u srednjoj Dalmaciji. U deset dodataka donose se podatci o nalazištima različitih tipova amfora i fine keramike, te 16 karata i obilna bibliografija.

-
Lucijana Šešelj
HR, 23 000 Zadar
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

Ključne riječi: amfore, fina keramika, distribucija, srednja Dalmacija, grčko i helenističko razdoblje, proizvodnja vina

"From the beginning of the historical period onward, we hear of the association of some of the islands with specialized production of certain high-value commodities destined for a wider market. What is it that makes island productions especially important, so that from them are derived all the most famous wines of ancient Greece... The answer can only be connectivity." (Horden, Purcell 2000, str. 225).

Sve rasprave o povijesnim zbivanjima u razdoblju između 4. i 1. st. pr. Kr. u srednjoj Dalmaciji temeljene su na onome što piše u antičkim pisanim izvorima koji se uglavnom odnose na grčku kolonizaciju, na političke i vojne događaje za vrijeme ilirskih ratova (229., 219., 167., 158., 135., 117., 78.-76. g. pr. Kr.). Povremeno te rasprave uključuju i razmatranja o zemljopisu i etnicitetu, dok su socijalni, ekonomski i kulturni aspekti izbjegnuti. Pitanja poput: kakva je bila ekonomska osnova srednje Dalmacije u kasnom željeznom dobu ili je li ekonomija bila činilac rimske politike u srednjoj Dalmaciji prije negoli je ona i formalno uključena u provinciju krajem 1. st. pr. Kr., nisu nikad postavljana. To se događalo uglavnom stoga što, čak i među arheolozima, ostaci materijalne kulture, osim epigrafskih i numizmatičkih, nisu uzimani u obzir pri rekonstrukciji razdoblja o kojem je riječ.¹

U ovom članku pokušat ćemo prikazati keramičke nalaze iz srednje Dalmacije na način da ih uključimo u kontekst ekonomske i socijalne pozadine znanih povijesnih činjenica i događaja. Čineći to, svjesno zanemarujemo određene detalje vezane uz kronologiju, tipologiju i porijeklo keramičkih nalaza koje ovdje razmatramo.

Postoje tri glavna sudionika u ovoj priči: Iliri domorodci, Grci iz Farosa i Isse i Rimljani, a prizori se odvijaju u tri različita predjela: na otocima, na obali i u unutrašnjosti. Ovom prigodom početak ćemo s otokom Visom, na kojem je Issa, sirakuška kolonija utemeljena negdje oko sredine 4. stoljeća pr. Kr. Za razliku od Farosa (parske kolonije na otoku Hvaru utemeljene 385./4. pr. Kr.), Issa je u helenističkom razdoblju utemeljila naseobine u Lumbardi na otoku Korčuli i na obali u Tragurionu i Epetionu, možda i u Saloni, na najplodnijem predjelu u srednjoj Dalmaciji.²

Suvremena i srednjovjekovna ekonomija otoka Visa ponajprije se temelji na proizvodnji vina i slane ribe (srdele). Ovdje nećemo raspravljati o ribarstvu Isse u helenističkom razdoblju, koje je zasigurno postojalo;³ budući da za to trenutno ne raspoložemo brojnijim arheološkim podacima, nego ćemo se usredotočiti na proizvodnju vina, za koju imamo više podataka.

Godina/ stoljeće	Broj stanovnika	Hektari pod vinogradima	Količina vina u litrama	Literatura
Rano 14. stoljeće			Proizvodi vino	Hvarski statut 1991, str. 141, 142
Kasno 15. / rano 16. stoljeće			Proizvodi samo vino	Fusko 1990, str. 112-113
1585.	oko 1.500	oko 1.000	2.376.000	Peričić 1999, str. 73-79.
1751.			2.576.000	Ibid
1801.	3.352		2.154.600	Ibid
1844.	oko 3.900		2.892.800	Ibid
1852.	oko 3.900	2.044	3.100.800	Ibid
1896.	oko 8.600	2.419	4.703.000	Defilippis 2001., str. 69
1900.	9.914	2.729	8.000.000	Peričić 1999, str. 73-79.
1938.	oko 10.000		15.000.000	Ibid
1949.	7.171	1.096	850.000	Rubić 1952., str. 125-126
2003.	oko 3.000	250	300.000	Slobodna Dalmacija, Split, 3. 4. 2003., str. 13

Tablica 1.

Proizvodnja vina na otoku Visu u posljednjih sedam stoljeća

Da bi se dobio opći uvid u proizvodnju vina na otoku Visu u srednjovjekovnom i novijem razdoblju, na Tablici 1 prikazujemo podatke počevši od 14. stoljeća do danas. Oni omogućuju da izračunamo kako je u srednjem vijeku mali otok Vis (91,60 četvornih kilometara) proizvodio u prosjeku 2 milijuna litara vina godišnje. U današnje vrijeme proizvodnja vina na Visu spala je na samo 300.000 litara, a najveći uspon zabilježen je 1938. godine, kada je proizvedeno 15 milijuna litara vina.⁴

No, koliko daleko unatrag možemo pratiti ovu djelatnost? Za razdoblje od ranog srednjeg vijeka pa do 14. stoljeća nema pisanih podataka, uglavnom zato što je arhiv grada Hvara 1571. godine spaljen u turskom napadu.⁵ Za kasnoantičko razdoblje raspoložemo oskudnim podacima: arheološki terenski pregled otoka pokazao je da Vis nije bio tako gusto naseljen kao što su to bili susjedni otoci, Hvar, Brač i Šolta.⁶ S druge strane, arheološka dokumentacija iz samog antičkog grada Isse ukazuje na to da je vino igralo značajnu ulogu u helenističkom razdoblju. Proizvodnja vina ogleđa se na novcu koji Issa kuje, na kojemu su prikazi grožđa, volutnog kratera i kantharosa;⁷ u Isi je također prisutan snažan Dionisov kult. Statistika teofornih imena iz Isse pokazuje da je ime Dionis najpopularnije: 14 od ukupno 39 nadgrobnih

¹ Bandelli 2001, osobito str. 21; Čače 1991, str. 55-73; Papazoglu 1967, str. 123-144; Šašel-Kos 1986; Wilkes 1969, str. 1-45.

² Kirigin 1990a, str. 303-320.

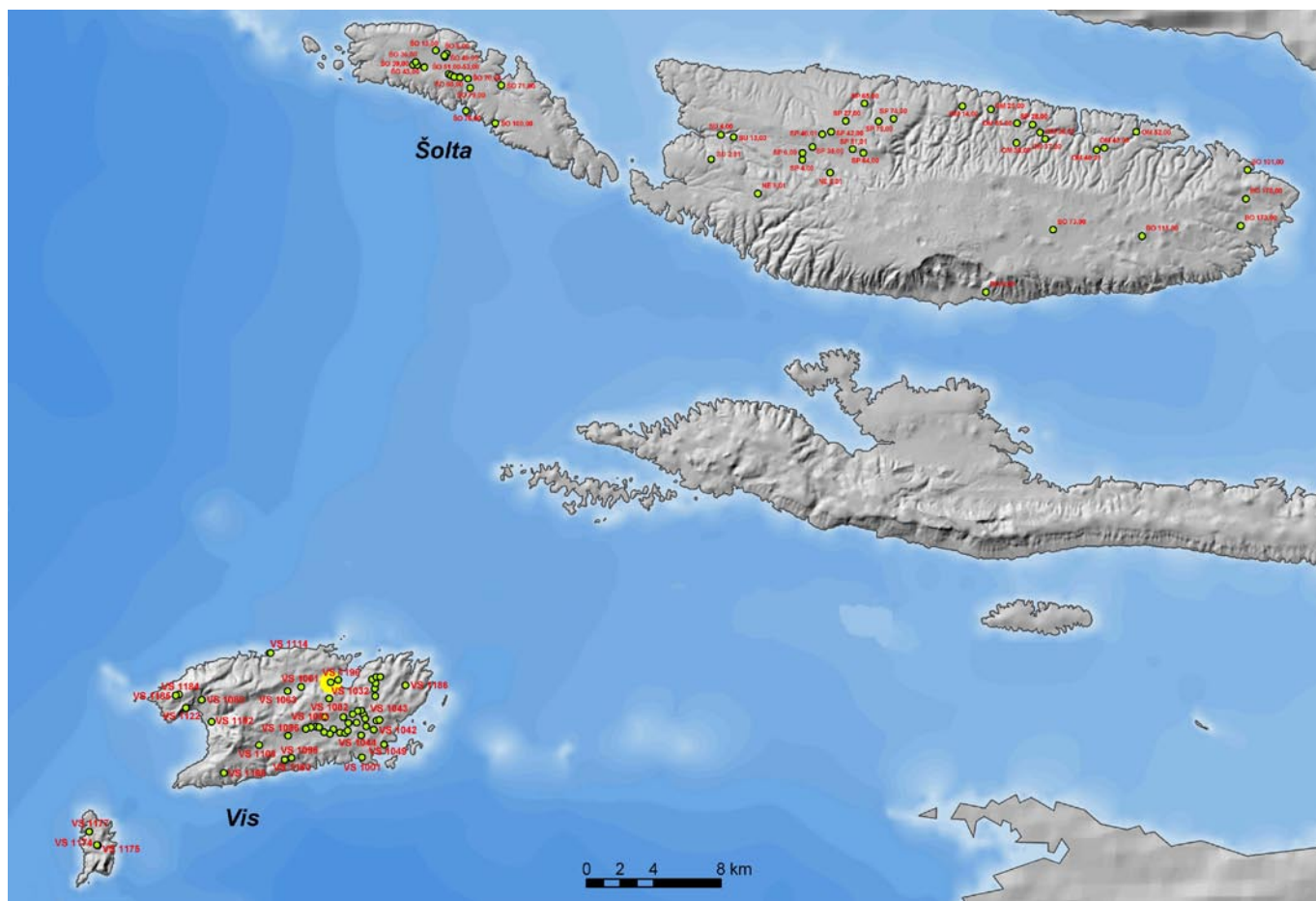
³ Nedavno su u luci antičke Isse istražena dva pithosa s perforacijama. Perforacije ukazuju da su se u njima držale ribe i jastozi; Glušćević 2003. Postoje podatci o ribarenju oko Visa još od 14. stoljeća u Statuta communitatis Lesinae (Pharae), vidi: Hvarski statut 1991, gdje doznajemo o postojanju ribarnice i o ribnjaku koji se iznajmljivao "prema starim običajima"; Peričić 1999, str. 87. O ribarstvu koje je bilo jedna od najjačih izvoznih aktivnosti otoka Visa u srednjem vijeku i sve donedavna vidi: D'Erco 1975; Božanić 1983; Županović 1995; Peričić 1999.

⁴ Za podatke o proizvodnji vina u 13. i 14. stoljeću vidi: Novak 1961, str. 76-85. Za podatke o proizvodnji u srednjem vijeku i u novije doba vidi: Kasandrić 1982; Peričić 1999; Defilippis 2001.

⁵ U srednjem vijeku Vis je bio dio Hvarske komune; Novak 1961; Kasandrić 1982.

⁶ Kirigin 1998, str. 433-435.

⁷ Bonačić i Visonà 2002, str. 361.

Slika 1.
Nalazišta grčko-italskih amfora i amfora Lamboglia 2 na otocima Visu, Šolti i Braču (iz baze podataka projekta Jadranski otoci). Za otoke Hvar i Korčulu vidi sl. 10.

spomenika nose njegovo ime.⁸ Pogrebni običaj također ukazuje da je vino igralo značajnu ulogu. Gotovo uz svakog odraslog pokojnika nalaze se posude za banket: oinochoa, pelika i skyphos,⁹ a katkad i amfora lokalne proizvodnje.¹⁰ Pogrebni inhumacijski običaj Isejaca nije se mijenjao u razdoblju od sredine 4. pa do 1. stoljeća pr. Kr.,¹¹ kad je uveden rimski pogrebni običaj kremacije.¹²

Među antičkim pisanim izvorima značajno je Strabonovo izvješće (317, 10) kako su "dalmatinski otoci bogati maslinama i lozom". Značajan pisani dokument iz prve polovice 2. st. pr. Kr. je Agatarhida, koji spominje da je "vino iz Isse, otoka na Jadranskom moru, u usporedbi s drugima, bolje" (Atheneus I, 28, d 51).¹³ Iz

razdoblja ranog Rimskog Carstva poznat je zavjetni natpis posvećen *Iovi Optimo Maximo Augusto*, otkriven u Zlopoju, plodnome polju istočno od grada Isse, na kojem čitamo da je Gaj Valije Fest posadio vinograd koji će po njemu biti prozvan *aeternumque tenet per saecula* te da on žrtvuje bika, *et tauro immolando dedicavit*.¹⁴ Drugi podatci dolaze preko keramike. Osim posuda otkrivenih u grobovima poznate su nam dvije keramičke peći u Issi.¹⁵ Jedna je bila na Martvilu, zapadnoj isejskoj nekropoli, a druga, za koju držimo da su se u njoj pekli i amfore, nalazila se u uvali Stonca, istočno od Isse.¹⁶ Iz navedenih podataka možemo

⁸ Nikolanci 1976, str. 152; Fraser, Matthews 1997, str. 129.

⁹ Cambi et al. 1980; Kirigin, Marin 1988; Kirigin 1990a, str. 305-310.

¹⁰ Kirigin 1992.

¹¹ Kirigin 1985; Kirigin 1990a.

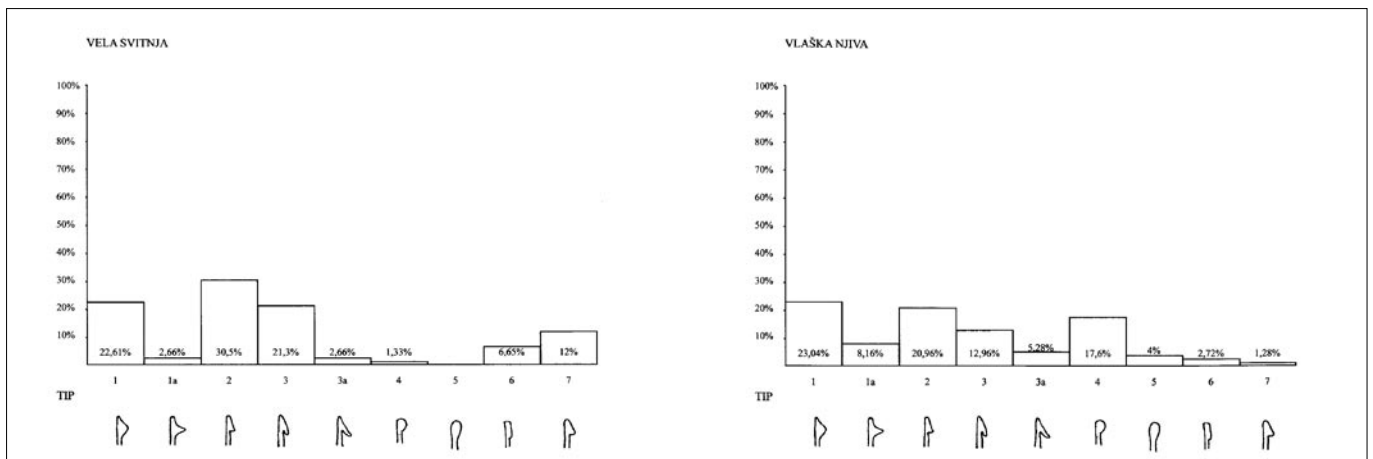
¹² Rimski pogrebni običaj u Issi nije još proučen.

¹³ Indirektni dokazi nalazimo u papirusu iz 3. st. (SB 12, 1976, 10918) u iz kojeg doznajemo da je jedan egipatski trgovac vinom poboljšavao lokalno jeftino vino miješajući ga s puno boljim vinom iz Tmolosa u Lidiji, to tako da bi što više sličilo na još skuplje vino s Jadrana; Franke 1999a, str. 25. Treba također navesti da danas na otoku Visu postoji autohtona loza Bugava (Vugava) kakvu ne nalazimo drugdje na Sredozemlju.

¹⁴ CIL III 6423. Natpis (danas izgubljen) nalazio se u kući obitelji Vukašinić (Lupis) u gradu Hvaru. Ova obitelji imala je i posjede na Visu. Terenski pregled Zlopoja obavljen 1992. godine pokazao je da na tom prostoru ima 11 arheoloških nalazišta. Šest od njih (VS 1025, 1027, 1029, 1031-33) pripadaju helenističkom razdoblju.

¹⁵ Nijednu nisu istražili arheolozi i obje su izgubljene za daljnje proučavanje; Abramić 1949; Kirigin 1999, str. 419.

¹⁶ Za vrijeme zaštitnih arheoloških iskapanja na istočnoj nekropoli Isse, na položaju Vlaška njiva (jugozapadni dio uvale Stonca) uz same ostatke antičke obale, istraženo je 20 posto od dviju krčevinskih gomila. Otkriveno je oko 15.000 ulomaka GI, L2 i srodnih amfora (Sl. 2 ovdje) zajedno s onima koje su škart; Kirigin 1983, str. 29.

Slika 2.

Tipologija i kvantificirani podatci o 75 uzoraka oboda amfora s brodoloma u Veloj Svitnji i 600 uzoraka amfora s Vlačke njive. Prema Kirigin, Popović i Cvjetičanin 1983 (neobjavljeno).

pretpostaviti da je vino bilo važan isejski proizvod. No još uvijek ostaje pitanje koliko ga se proizvodilo i je li se izvozilo. Osim izvora koje smo naveli, jedini dostupni podatci su amfore. Distribucija i kontekst u kojima su amfore nađene, mogu biti izvor dragocjenih vijesti vezanih uz proizvodnju vina u antičko doba.

Za vrijeme sustavnoga terenskog pregleda otoka Visa (1992.-1996. g.) na sljedećim su nalazištima otkrivene grčko-italske amfore (GI) i/ili amfore tipa Lamboglia 2 (L2): VS 1001, 1002, 1004, 1005, 1008, 1009, 1010, 1011, 1013, 1014, 1016, 1018, 1021, 1025, 1027, 1029, 1031, 1032, 1033, 1038, 1039, 1041, 1042, 1043, 1044, 1049, 1052, 1053, 1055, 1057, 1058, 1059, 1061, 1063, 1080, 1086, 1096, 1108, 1114, 1122, 1163, 1166, 1174, 1175, 1177, 1182, 1184, 1185, 1186, 1196, 1199, 1208 (Sl. 1).¹⁷

U već objavljenim radovima iznosila se pretpostavka da su se amfore L2 proizvodile u Issi.¹⁸ Argumenti koji je podupiru uključuju Cambijevu¹⁹ opservaciju da se na nekim amforama L2 otkrivenima na brodolomu u uvali Vela Svitnja (sjeverno od grada Isse) nalaze pečati M. POT: M(arcus) PO(n)T(ius) i L. POT: L(ucius) PO(n)T(ius). Ti se pečati, prema Cambiju, mogu povezati s dvojezičnim (latinskim i grčkim) natpisom iz Visa što ga je Lucije Pontije²⁰ posvetio Hermesu. Prema Cambiju, amfore i natpis pripadaju prvoj polovici 1. st. pr. Kr., pa bi prema tome i teret broda iz Vele Svitnje mogao pripadati obitelji Pontia iz Visa.²¹ Drugi

argument koji bi mogao poduprijeti tezu o lokalnoj proizvodnji amfora u Issi jest sličnost u tipovima oboda amfora koji su nađeni na Vlačkoj njivi (vidi bilješku 16. ovdje) s onima otkrivenima na brodolomu u uvali Vela Svitnja. Ti obodi su naime isti u tipovima kao i u zastupljenosti (Sl. 2).

Kao što smo vidjeli, arheološki pregled terena otoka Visa pokazao je da je cijeli otok bio gusto naseljen u helenističko doba; trenutačno je poznato više od 50 nalazišta izvan antičkoga grada (Sl. 1).²² Čak su i brdoviti predjeli poput Dragodida (nalazište VS 1185) ili pak mali otok Biševo (VS 1174, 1175 i 1177)²³ u to vrijeme bili naseljeni. Nalazišta prikazana na karti sadrže (ali ne sva) pitose (*doliae*) i helenističko fino posuđe. Smatramo da se tu radi o stalno naseljenim gospodarskim imanjima.

Pitanje veličine proizvodnje može se samo indirektno postaviti. Na primjer, ako uzmemo pokazatelj za godinu 1585. (Tablica 1), za koju imamo pouzdane podatke, tada vidimo da je Vis proizvodio 2.376.000 litara vina. Kako je te godine na otoku živjelo samo oko 1.500 stanovnika, vino je nesumnjivo bilo namijenjeno izvozu. Dva milijuna litara čini se razumnom procjenom. U antičko doba vino se prevozilo pomoću amfora od kojih je svaka imala zapreminu od oko 25 litara.²⁴ Dakle, za toliku količinu bilo je potrebno oko 80.000 amfora L2. Ako pretpostavimo da je prosječna nosivost onodobnog teretnog broda bila oko 600 amfora, tada bi za godišnji izvoz viškog vina bilo potrebno 130 brodova takve nosivosti. Teret broda izračunali smo na temelju nalaza 634 amfora na brodolomu u

¹⁷ Kirigin et al. u tisku. Opisi nalazišta u ovoj publikaciji ne sadrže uvijek podatke o tipovima amfora koje su na njima nađene. Ti podatci biti će objavljeni na drugome mjestu.

¹⁸ Cambi 1991; Kirigin 1996, str. 151-153.

¹⁹ Cambi 1991

²⁰ CIL III 3076, Nikolanci 1980, str. 222.

²¹ Datiranje brodoloma prema Cambiju (1991) može se dovesti u pitanje. Fina crnopremazana keramika otkrivena na ovom brodolomu vrlo je slična nalazima iz groba 44 u Adriji, koji se datiraju u sredinu 2. st. pr. Kr.; Mangani 1985, str. 85-86. Brodolom iz Vele Svitnje dio je doktorske disertacije koju priprema Tea Katunarić.

²² Neki dijelovi otoka Visa nisu terenski pregledani zbog guste vegetacije i vojnih objekata JNA čiji je okoliš bio miran.

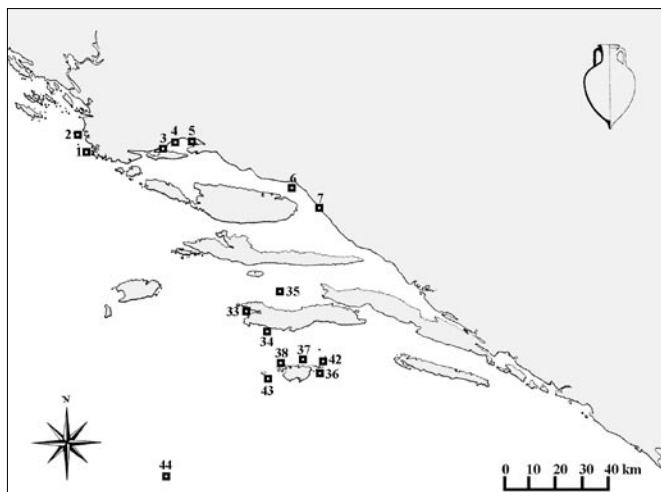
²³ Ulomak grčkog nadgrobno spomenika otkriven je na Biševu; Kirigin 1999, str. 428. Do pred 2. svjetski rat Biševo je proizvodilo do 500.000 litara poznatog plavca; Rubić 1952, str. 126.

²⁴ Jedna L2 amfora sadrži oko 26 litara tekućine: Casson 1995, str. 172, bilj. 25. GI amfore imaju manju zapreminu.

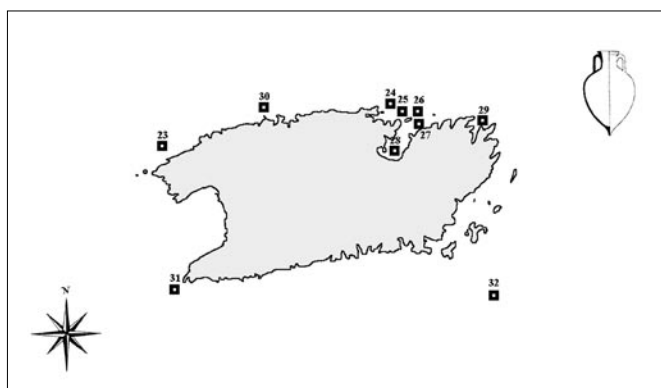
uveli Vela Svitnja u blizini grada Isse.²⁵ Čini se da brodolom u uvali Vela Svitnja (*lembos?*) predstavlja tipičan mali teretni brod tog razdoblja namijenjen lokalnoj jadranskoj trgovini.²⁶ Zaključiti je, dakle, da je, uzimajući u obzir udaljenost pojedine luke, u višku trgovinu vinom bio uključen znatan broj brodova.²⁷ Čini se, dakle, da su amfore napunjene vinom prevožene iz Isse na druge otoke i obale srednje Dalmacije, u Liburniju,²⁸ Istru,²⁹ ili u Adriju,³⁰ te na druga talijanska nalazišta na Jadranu,³¹ a možda su se prevozile čak do Aleksandrije.³²

Cijene vina navedene na helenističkim natpisima na Delosu, jednom od najpoznatijih antičkih trgovišta, pokazuju da je 39 litara (*metret*) vina imalo cijenu od 10 do 11 drahmi,³³ što znači da je 26 litara vina vrijedilo oko 7 drahmi. To ukazuje da se za 80.000 amfora (svaka od po 25 litara) moglo dobiti ukupno oko 560.000 drahmi ili 93,3 talenta (2444 kg srebra po antičkom ili 3465 kg srebra po egipskom standardu), što je fascinirajuća svota!³⁴ Stoga ne čudi da su Iliri (kraljevske snage ili gusari) bili toliko zainteresirani za napadanje Isse, a ne čudi ni što su Rimljani bili zainteresirani da "pomognu" Issi, postavši njezin patron i čuvar: Issa je strateški dobro pozicionirana i vrlo je privlačan izvor prihoda.

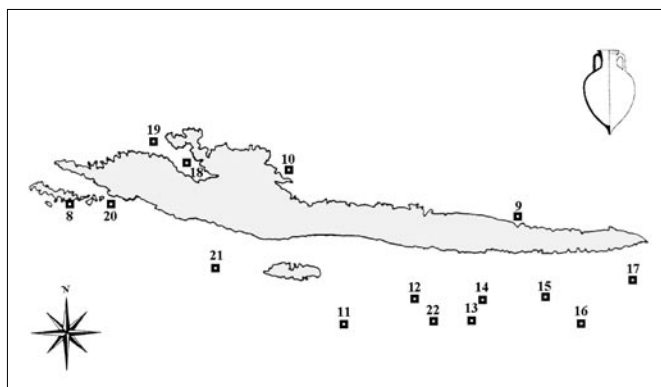
Pokazatelji o proizvodnji vina nisu idealni. Za vrijeme isejske neovisnosti bit će da su postojali usponi i padovi (kako se događalo i u srednjem vijeku, a i u novijem razdoblju), no podatci jasno govore o poljodjelskoj bazi grčkih zajednica u srednjoj Dalmaciji.³⁵ Ma koliko bile male, one su očito igrale značajnu ulogu na našoj strani Jadrana.

Slika 3. Podvodna nalazišta grčko-italskih amfora. Za Vis i Hvar vidi sl. 4 i 5.

Slika 4. Nalazišta grčko-italskih amfora u podmorju otoka Visa.

Slika 5. Nalazišta grčko-italskih amfora u podmorju otoka Hvara.

²⁵ Cambi 1972; 1989. Prema Cassonu; 1995, 172, bilj. 25, jedna amfora teška je 17-18 kg; dodajući 26 litara vina daje ukupnu težinu od oko 43,5 kg. Stoga 43,5 kg x 634 - 27.579 kg ili 27, 5 tona nosivosti jednog teretnog broda. Za *lembos* slične nosivosti (25 tona) vidi: Casson 1995, str. 162-163, bilj. 36.

²⁶ Kao što je brodolom *Kyrenia*: dug 13.8 m. ili brodolom *Kibbutz Ma'agan Micha'el*: dug 11.25 m; Casson 1995, str. 453. Tradicionalni (19. stoljeće) drveni jedrenjaci Dalmacije za priobalnu ili malu plovidbu bili su: braceri (11-17 tona nosivosti, duga 7-11 m) i trabakul (15-43 tona nosivosti, dug 14-20 m). Za veliku plovidbu poznati su slijedeći jedrenjaci: pelig (11-49 tona), škuner (59 - 115 tona), loger (50-70 tona), brik (250 tona) i bark (325-378 tona); Domazet 2004.

²⁷ Antička luka Isse duga je oko 1.5 km; Glušćević 2003, str. 137. Da je Issa imala značajnu flotu potvrđuje Livije: XXXI, 45; XXXVII, 16; XLII, 48; XLIII, 9. Godine 1801. otok Vis je proizvodio više od dva milijuna litara vina (Tablica I), a 1803. otočani su posjedovali 36 jedrenjaka od 5 do 42 tona nosivosti; Peričić 1999, str. 113.

²⁸ Slobodan Čače i Zdenko Brusić napomenuli su nam da se na mnogim nalazištima u Liburniji nailazi na amfore L2, no istraživanja u ovom pravcu na žalost nisu napravljena; Katalog Resnik 2004, str. 17.

²⁹ Starac 1994-1995; Horvat 1997.

³⁰ Toniolo 2000.

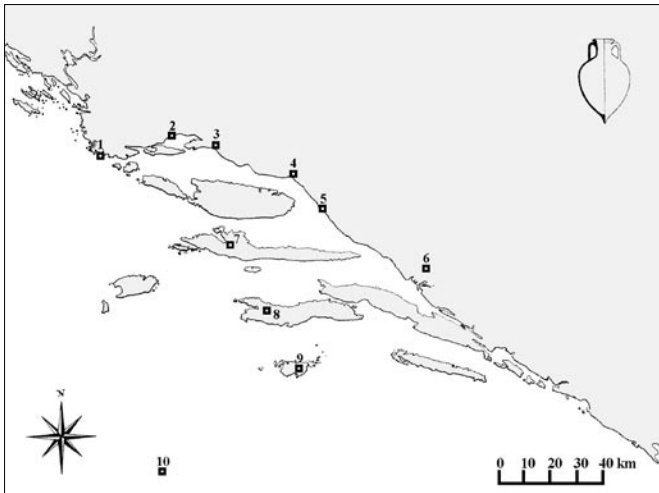
³¹ Prema G. Marasco Picenum i Apulija proizvodili su žitarice u razdoblju koje ovdje obrađujemo; Marasco 1987, str. 59-60.

³² Za amfore GI i L2 u Aleksandriji vidi: Tchernia 1986, str. 72.

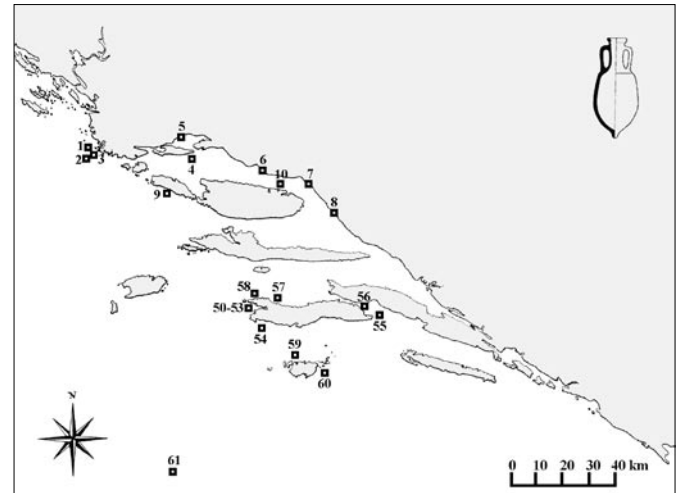
³³ Franke 1999b, str. 60.

³⁴ U razdoblju od 4. do 1. st. pr. Kr. brončana statua imala je relativno konstantnu cijenu od oko 3.000 drahmi; dobar rob vrijedio je 150-200 drahmi; Franke 1999b, str. 59.

³⁵ Za Faros vidi: Kirigin 2004b, str. 91-138.

Slika 6.
Kopnena nalazišta grčko-italskih amfora.

Slika 7.
Podvodna nalazišta amfora Lamboglia 2. Za Vis i Hvar vidi sl. 8 i 9.

I. Amfore

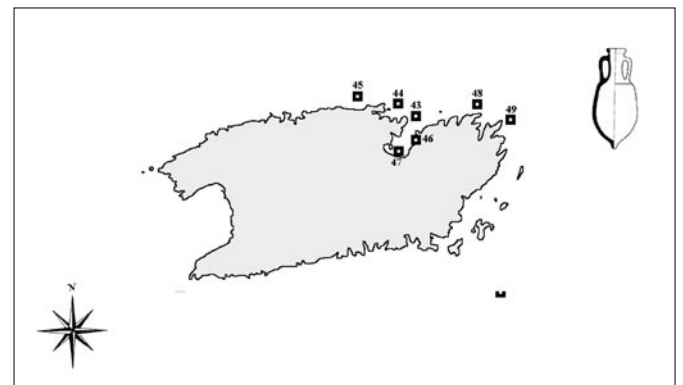
Ovdje ćemo prikazati tipove koje smo potanje proučili.

Grčko-italske (GI) i srodne³⁶

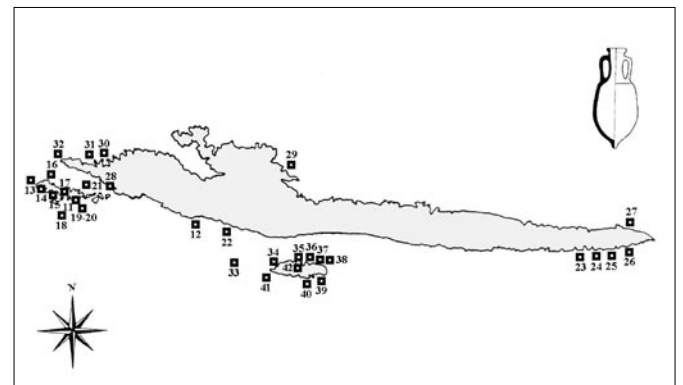
Ove su amfore potanje proučene.³⁷ Trenutačno ih je više poznato s podmorskih arheoloških nalazišta (44 nalazišta: Sl. 3-5 i Dodatak 1), no u novije vrijeme GI-amfore otkrivene su na otočnim i obalnim nalazištima, kao i u unutrašnjosti, na Ošanićima (Sl. 6 i Dodatak 2), poznatoj gradini plemena Daorsa, gdje su pronađene u znatnom broju.³⁸

Amfore ovog tipa i njima srodne mogle su se proizvoditi u Farosu i Issi. U Farosu je lokalna produkcija amfora potvrđena,³⁹ ali, na žalost, velika količina keramičkih nalaza koje je u proteklih 20-ak godina iskopala služba za zaštitu spomenika iz Splita još uvijek nije cjelovito objavljena, zbog čega nemamo pouzdanih kronoloških, tipoloških i kvantifikacijskih podataka.⁴⁰

Podmorska nalazišta GI-amfora (Sl. 3-5 i Dodatak 1) pokazuju da se radi o najvećoj koncentraciji na Jadranu. Isto se može reći i za amfore L2 (Sl. 7-9 i Dodatak 3). GI-amfore bile su u upotrebi tijekom dva stoljeća (sredina 4. - kasno 2. stoljeće pr. Kr.)⁴¹ a do danas nije otkrivena ni jedna s pečatom ili s *tituli picti* (Dodatak 2).

Slika 8.
Nalazišta amfora Lamboglia 2 u podmorju otoka Visa.

Slika 9.
Nalazišta amfora Lamboglia 2 u podmorju otoka Hvara.

³⁶ U ovom članku nismo uključili korinške A, A' i B amfore, budući da su one široko datirane, a iz srednje Dalmacije nemamo zatvorenih cjelina koje mogu dati uži vremenski raspon.

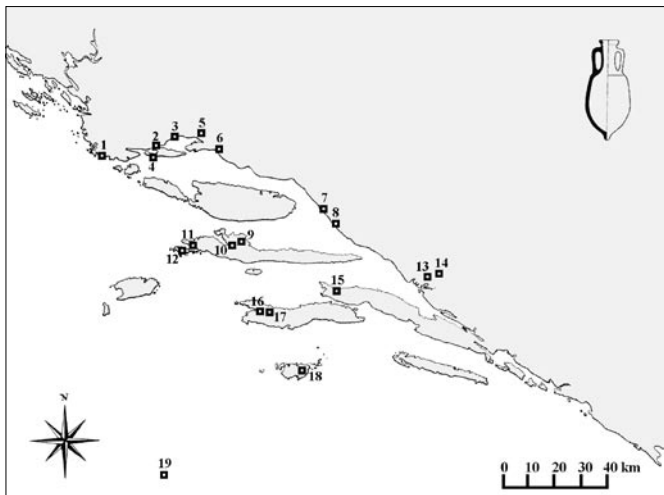
³⁷ Kirigin 1994; Petrić 2002.

³⁸ Marić 1995, str. 55.

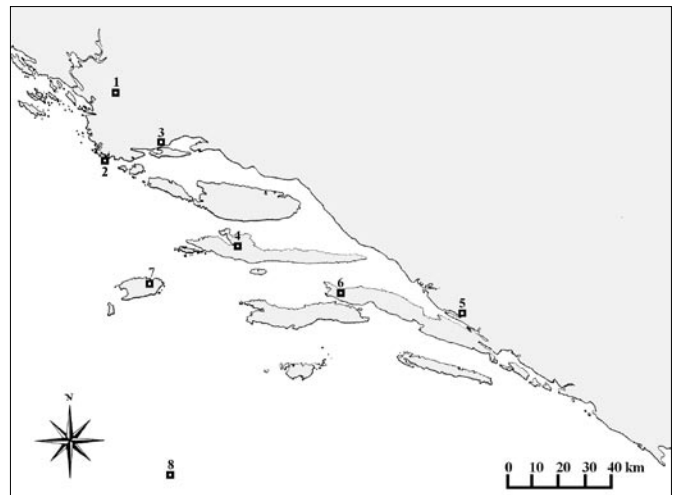
³⁹ Katić 1999-2000; Kirigin, Hayes, Leach 2002; Kirigin 2004b, str. 151-175.

⁴⁰ Katalog Pharos 1995.

⁴¹ Loughton 2003, str. 179.

Slika 10.
Nalazišta amfora Lamboglia 2 u središnjoj Dalmaciji. Za otoke Vis, Šolti i Brač vidi sl. 1.

Slika 11.
Nalazišta posuđa Alto-Adriatico i sličnog posuđa.

Lamboglia 2 (L2)

Ovaj tip amfora najčešće je zastupljen u srednjoj Dalmaciji u razdoblju o kojem ovdje govorimo. L2 nađene su pod morem (Sl. 7-9 i Dodatak 3) i na kopnenim nalazištima (Sl. 1 i 10 i Dodatak 4).⁴² Po svemu sudeći, čini se da su bile u upotrebi u razdoblju od oko 100 godina (oko 150. pr. Kr. - 50. pr. Kr.).⁴³

S otoka Hvara ovdje donosimo samo četiri nalazišta premda ih je zasigurno bilo više (Sl. 10).⁴⁴ Na otoku Šolti GI-amfore i/ili, u većini slučajeva, L2-amfore nađene su na sljedećim nalazištima: ŠO 6.00, 12.00, 13.00, 36.00, 39.00, 41.00, 43.00, 49.00, 51.00, 52.00, 53.00, 59.00, 60.00, 70.00, 71.00, 76.00, 79.00, 100.00 (Sl. 1),⁴⁵ a na otoku Braču na nalazištima: BO 6.00, 115, 73, 170, 101, 173; SU 2.01, 13.00, 4.00; NE 8.01, 9.01; OM 25.00, 28.00, 14.00, 30.00, 36.00, 48.01, 37.00, 55.00, 43.00, 52.00; SP.27.00, 40.01, 4.00, 6.00, 42.00, 51.01, 35.00, 40.00, 75.00, 65.00, 64.00, 74.00 (Sl. 1);⁴⁶ Ovakve amfore nađene su također na kopnenim nalazištima na Pelješcu i na otocima Čiovu, Korčuli, Lastovu i Palagruži (Sl. 10, br. 15-19 i Dodatak 4, 15-19).

Kopnena nalazišta na prostoru od rta Ploča do rijeke Neretve (Sl. 10 i Dodatak 4) svjedoče o trgovini amforama L2. Mala obalna isejska naselja: Tragurion, Siculi (Resnik), Epetion i vjerojatno Salona utemeljena su krajem 3. i u ranom 2. st. pr. Kr.⁴⁷ Ta su naselja smještena, kao što smo već naveli, na najplodnijem području,

između Scardone i Narone, i bila su ponajprije zemljoradnička naselja. Mali broj nalaza ovih amfora u unutrašnjosti može upućivati na zaključak da ako su isejska naselja na obali proizvodila vino, onda je ono bilo namijenjeno izvozu morskim, a ne kopnenim putem.⁴⁸ Većina hrvatskih stručnjaka vjeruje da su Tragurion i Epetion bili trgovačke postaje koje su trgovale s Ilirima u unutrašnjosti, no podatci koje ovdje donosimo ne podupiru tu tezu. Neprisutnost amfora u unutrašnjosti Dalmacije (Sl. 10)⁴⁹ može se objasniti na nekoliko načina: moguće je da vino nije bilo omiljeno piće ili je možda domorodcima bilo preskupo. Isto tako je moguće da će novi terenski pregledi i iskopavanja posve promijeniti ta tumačenja.

GI i L2 se, vidjeli smo, javljaju od sredine 4. pa do 1. st. pr. Kr. Karte rasprostranjenosti ovih amfora na kopnenim i podmorskim nalazištima srednje Dalmacije jasni su indikatori intenziteta proizvodnje i trgovine na ovom prostoru. Karte također pokazuju da je ta aktivnost možda rezultat uobičajene redovite trgovačke djelatnosti s visokim postotkom opasnosti (loše vremenske prilike i gusarstvo), te da ona ne mora biti povezana s opskrbom rimske republikanske vojske koja je s vremena na vrijeme boravila u ovim krajevima.

⁴² Za nalazišta na Visu vidi tekst gore, a za nalazišta na Šolti i Braču vidi tekst dolje.

⁴³ Loughton 2003, str. 183.

⁴⁴ Nismo imali vremena pregledati obilnu dokumentaciju terenskog pregleda otoka Hvara obavljenu u razdoblju od 1982. do 1989. godine. Zanimljivo je napomenuti da na mjestu gdje je Faros L2 amfore nisu toliko brojne kao što bi se to moglo očekivati. Prema objavljenim nalazima, čini se kao da ima više Korintskih B, GI ili srodnih amfora nego što ima amfora tipa L2; Katalog Pharos 1995.

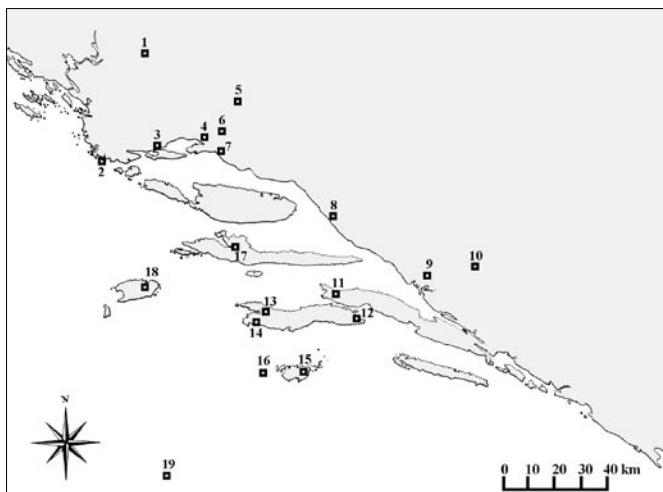
⁴⁵ Kirigin et al. u tisku.

⁴⁶ Stančić et al. 1999. Opisi nalazišta u ovoj publikaciji ne sadrže uvijek podatke o tipovima amfora koje su na njima nađene. Ti podatci bit će objavljeni na drugome mjestu.

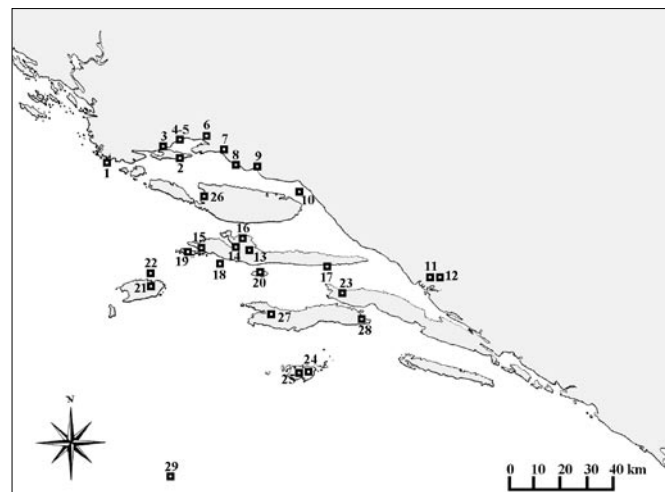
⁴⁷ Kirigin 1990a, str. 311.

⁴⁸ Sugestija Irene Radić Rossi da su Iliri rabili bačve za prijevoz vina je zanimljiva, ali zasad nema arheoloških potvrda; Radić Rossi 2003. Niti jedno ilirsko naselje dosad nije istraženo u unutrašnjosti srednje Dalmacije. GI i L2 amfore stizale su do središnje i sjeverne Francuske preko Marseillea što upućuje da nije bilo većih problema u transportu; Loughton 2003. S druge strane, istina je da su krajolici Francuske i Dalmacije prilično različiti i da je prijevoz amfora prema dalmatinskoj unutrašnjosti bio znatno teži zadatak. Također treba navesti da je izrada amfora znatno jeftinija od izrade bačve.

⁴⁹ Treba navesti da sustavni terenski pregled priobalja i unutrašnjosti srednje Dalmacije na način kako je to obavljeno na otocima Šolti, Braču, Hvaru, Visu, Biševu, Svetcu i Palagruži, nije obavljen, izuzmemo li predio Cetinske krajine, koja je pak pregledana drugačijom metodologijom; Milošević 1998. Također, niti jedno nalazište koje pripada helenističkom, odnosno kasnom željeznom dobu na ovom prostoru nije istraženo.

Slika 12.
Nalazišta *Gnathia*-posuđa.

Slika 13.
Nalazišta crno premazanog posuđa.

Trgovina vinom bila je veoma unosna za mali otok kao što je Vis. Za oko 1500 stanovnika otoka godišnje je bilo potrebno 390 tona žita, odnosno 15 brodova od po 27 tona nosivosti koji bi žito donijeli na Vis. Alternativno, Višani su morali zasijati žitom oko 300 hektara zemlje.⁵⁰ Moguće je da su i otoci Šolta, Brač⁵¹ i Hvar kao i priobalje također bili uključeni u ovu vinsku avanturu, no to zahtijeva potanje proučavanje, posebno odnosa između Farosa i Isse. U ovom trenutku čini se da amfore L2 nisu toliko zastupljene na nalazištima na otoku Hvaru kao što su na otocima Visu, Šolti i Braču. Ako je to točno, onda se može razmišljati o tome da vino nije bilo glavni produkt Farosa te da su u farskoj *chori* to bile žitarice.⁵² Ulomak jedne amfore, vjerojatno tipa L2, otkriven na gradini Ošanićima ima grafit $\Phi\text{A}\rho\text{C}\Sigma$,⁵³ što je jasan dokaz o trgovačkim vezama između grčkih i ilirskih zajednica.⁵⁴

Dressel 1

Amfore *Dressel 1* (prva polovica 2. st. - druga polovica 1. st. pr. Kr.)⁵⁵ gotovo su nepoznate na Jadranu. Poznata su zapravo samo dva nalazišta: jedno je u podmorju Palagruže,⁵⁶ a drugo s nalazišta Molu Zlopoje (VS 1029) na otoku Visu.⁵⁷

II. Fina keramika

Amfore nisu jedini keramički pokazatelji. Fino posuđe iz istog razdoblja također može pokazati da je srednja Dalmacija bila uključena u mrežu povezanosti Jadrana i Sredozemlja. Ovdje ćemo prikazati neke glavne produkcije.

Alto-Adriatico i srodne posude (kasno 4. stoljeće do kasnog 3. stoljeća pr. Kr.)

U Issi postoji koncentracija posuda *Alto-Adriatico*, i to isključivo u pogrebnom kontekstu. Nekoliko ih je nađeno u stambenim objektima u Farosu, jedan skyphos nađen je u ilirskom naselju Danilo blizu Šibenika, ulomci dviju posuda nađeni su u svetištu Spila kod sela Nakovana na Pelješcu, a nekoliko ulomaka potječe s Diomedovih svetišta na Palagruži i rtu Ploča (Sl. 11 i Dodatak 5).⁵⁸ Ove posude jasno govore o vezama srednje Dalmacije i sjevernog Jadrana (Spina).

Postoji i skupina finog posuđa koja može biti srodna gornjojadranskim posudama i moguće je da su se proizvodile lokalno u Issi ili Farosu u 3. st. pr. Kr.⁵⁹ Imaju jednostavan motiv lista ili spirale i druge geometrijske motive. Osim u Issi i Farosu ovakve posude otkrivene su na rtu Ploči, u Tragurionu, na Palagruži i u Donjem Hrasnom nedaleko od Neuma (Sl. 11 i Dodatak 5).

Gnathia (uvezena i lokalna isejska proizvodnja)

Uvezene *Gnathia*-posude iz južne Italije koje pripadaju kasnoklasičnom razdoblju (360.-330. pr. Kr.) nađene su zasad samo u Issi, i to u malom broju. Posude ovog stila iz srednjeg i kasnog razdoblja (300.-270. pr. Kr.) nešto su brojnije, osobito u Issi, ali ih ima i na drugim grčkim i domorodačkim nalazištima u srednjoj Dalmaciji. Ta keramika rijetko se nalazi u unutrašnjosti Dalmacije (Dugopolje, Otok kod Sinja, u špilji Škarin Samograd kod Drniša i na Ošanićima, Sl. 12 i Dodatak 6).

⁵⁰ Proračun o broju stanovništva Isse temelji se na veličini apoikije i na veličini plodne zemlje na otoku, na način kako je napravljen proračun za broj stanovnika Farosa Kirigin 2004b, str. 78-80, str. 127-132).

⁵¹ Čače 1999, str. 80, navodi da su stanovnici Šolte i Brača možda bili u savezu s Issom.

⁵² O mogućoj proizvodnji žita u Farosu vidi: Kirigin 2004b, str. 127-132.

⁵³ Škegro 1991, str. 63; Katić 1999-2000; Kirigin 2004b, str. 138. Ulomak su 2000. g. proučili A. Johnston i B. Kirigin u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Poklopac L2 amfore s natpisom $\Phi\text{A}\rho\text{C}\Sigma$ nađen je u Tragurionu (Kovačić 2002, str. 380, bilj. 18).

⁵⁴ Farski novac je također nađen na Ošanićima: Marić 1995, str. 62.

⁵⁵ Za datume vidi: Caravale i Toffoleti 1997, str. 98; Loughton 2003, str. 180-183, gdje navodi kako je potreban hitan ispravak ili promjena tradicionalne klasifikacije.

⁵⁶ Orlić i Jurišić 1989; Radić 1990; Jurišić 2000, str. 6.

⁵⁷ Kirigin et al. u tisku.

⁵⁸ Čurčić 1908.

⁵⁹ O klasifikaciji i datumima klasične *Gnathia* vidi: Green 1976; 2001. Ovu tradicionalnu klasifikaciju nedavno je ozbiljno uzdrmala Puritani 2002.

Lokalana isejska produkcija može se ugrubo datirati u 3./2. st. pr. Kr.⁶⁰ Primjerci su nađeni na nekoliko nalazišta u srednjoj Dalmaciji, osobito u svetištima na Palagruži, na rtu Ploči i u Spili Nakovani, te u naseljima Naroni, Ošanićima, Lombardi, Farosu, Epetionu i Tragurionu, i u znatno manjem broju u unutrašnjosti (Sl. 12 i Dodatak 6).

Crnopremazane posude

Na ovome mjestu nije moguće detaljnije opisati ovu vrstu fine keramike. Postoje uvezene crno premazane posude u Farosu i Issi, no većina se može pripisati lokalnoj proizvodnji, odnosno posudama od sive i blijede oker (žučkaste) gline s tamnim premazom. Ovakve su posude možda proizvedene u Farosu, Issi i Resniku, gdje ih nalazimo u znatnom broju. Potrebno je detaljnije proučavanje, ali karte rasprostranjenosti jasno govore da su nađene na mnogim mjestima srednje Dalmacije u razdoblju od 4. do 1. st. pr. Kr. (Sl. 13 i Dodatak 7).

West-slope i srodne posude

Ovaj stil ukrašavanja posuda nastao je u Ateni oko godine 275. pr. Kr. i trajao je do sredine 1. st. pr. Kr.⁶¹ U Issi nam je poznat samo mali broj ovih posuda, koje su uvezene iz Grčke. Iz srednje Dalmacije poznat je još samo jedan bradavičasti kantharos s ukrasom u obliku šahovskog polja, iz Spile Nakovane. Nedavna iskopavanja u srednjoj Dalmaciji otkrila su još neke posude stila *West-slope*. Zanimljiva je pojava da na posudama lokalne *Gnathia*-produkcije iz Isse nailazimo na *West-slope*-ornamente, što je, čini nam se, izniman slučaj miješanja dvaju stilova na helenističkim posudama (Sl. 14 i Dodatak 8).⁶²

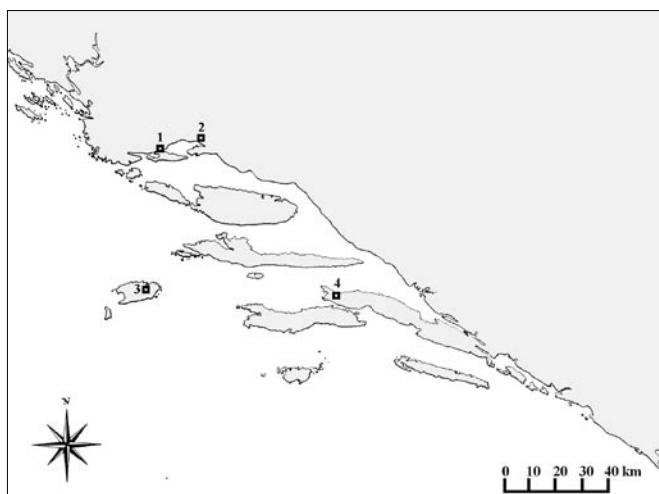
Reljefne posude rađene u kalupu

Ova vrsta posuda najrasprostranjenija je na istočnoj obali Jadrana i u bližoj unutrašnjosti.⁶³

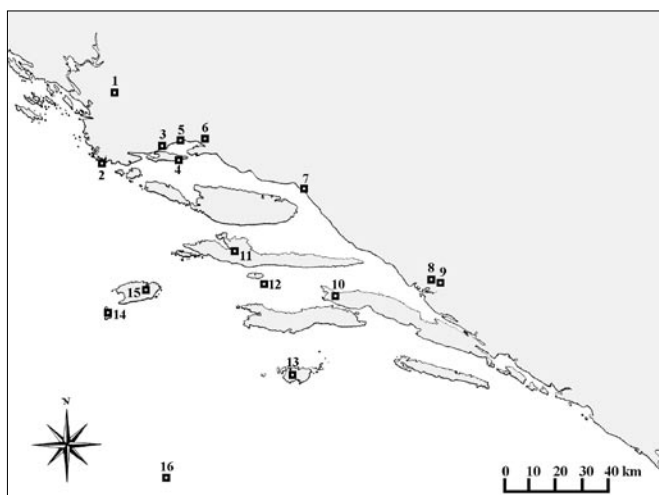
Vodeći oblik u srednjoj Dalmaciji je zdjelica, iako ima i drugih oblika, kao što su krateri ili *phiale*. Zdjelice su hemisferične, blago uvijena oboda, no ima i pličih, ravna oboda, koje su pod utjecajem delskih oblika. Neke sa žigom ARISTHN` upućuju na import, vjerojatno iz radionica u Dirahiju.⁶⁴ No, kalupi za izradu ovih zdjelica, nađeni u Issi i Resniku, upućuju na lokalnu proizvodnju,⁶⁵ koja se približno može datirati u 2. i 1. st. pr. Kr. (Sl. 15 i Dodatak 9).

Bradavičasti kantharosi

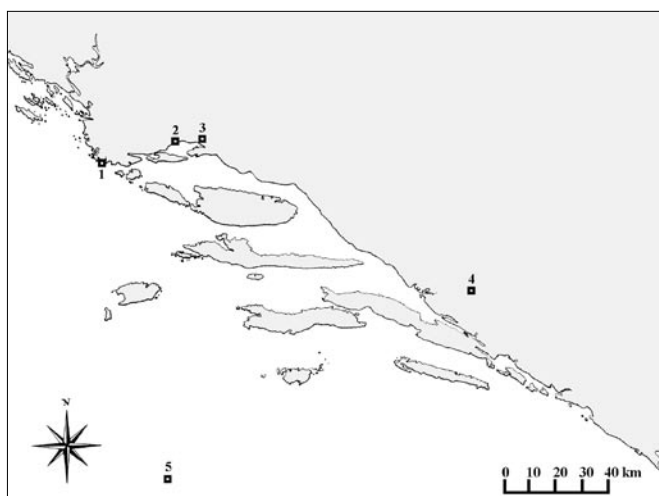
Ovi dosta rijetki keramički oblici otkriveni su na nekoliko nalazišta u Dalmaciji. Jednostavnije tipove nalazimo u domorodačkim naseljima i svetištima (Sl. 16 i Dodatak 10). Proizvedene su vjerojatno u radionici u Resniku, a datiraju se od 3. do 1. st. pr. Kr.⁶⁶

Slika 14.
Nalazišta posuda *West-slope* i sličnog posuda.

Slika 15.
Nalazišta reljefnih posuda rađenih u kalupu.

Slika 16.
Nalazišta bradavičastih kantharosa.

⁶⁰ Kirigin 1990b.

⁶¹ Rotroff 1991, str. 60.

⁶² Kirigin 1996, str. 128-133; Hayes 1991, str. 191.

⁶³ Brusić 1999, str. 7-11.

⁶⁴ Hidri 1980, str. 75-87.

⁶⁵ Brusić 1999, str. 10; Katalog Issa 1986, str. 29, br. 136.

⁶⁶ Šešelj 2004.

Zaključak

Ovaj članak je inicijalni pokušaj da se u grubim crtama prikaže obimna keramička građa iz srednje Dalmacije. Da ne bude zabune, helenistička keramika iz Dalmacije zahtijeva temeljitiju analizu, uz čvršću kronološku kontrolu i veću pozornost prema kvantifikacijskim pokazateljima te analizu gline kako bi se bolje utvrdilo njezino porijeklo. Nadamo se da će prezentirani podatci omogućiti uvid u svakodnevni život koji nije opisan u inače rijetkim i često kontroverznim političkim i vojnim povijesnim izvorima za istočnu obalu Jadrana. Podatci koje donosimo omogućuju uvid u stvarni proizvodni i trgovački potencijal srednje Dalmacije. Amfore i fina keramika koju smo ovdje prezentirali dolaze iz različitih konteksta. Nalazimo ih u svetištima Diomedovim (Palagruža i rt Ploča) i u Spili Nakovani na Pelješcu. Nalazimo ih u grčkim kolonijama: Farosu, Issi i njezinim naseobinama u Lombardi, Tragurionu i Epetionu i na mnogim nalazištima na otoku Visu. Otoci Šolta i Brač, na kojima nema grčkih naseobina, imaju također veći broj nalazišta gdje su amfore nalažene: neke na gospodarskim imanjima, a neke na gradinama i kamenim grobnim humcima domorodaca. U ovom trenutku ne možemo objasniti ukazuju li amfore nađene na Šolti i Braču na uvoz vina ili pak na njegovu proizvodnju, te da se ono stavljalno u amfore i raznosilo po otoku ili da se nešto drugo (na primjer maslinovo ulje) davalo u zamjenu za vino. Ova opservacija vrijedi i za druge otoke i obalni pojas srednje Dalmacije. Nedostatak amfora u unutrašnjosti srednje Dalmacije, područja vezanog uz ilirsko pleme Delmata, veoma je zagonetan problem, osobito kada znamo da amfora ima kod susjednih plemena: Liburna i Daorsa. Loughton (2003., 200) ispravno je primijetio: "Clearly then, deposition biases, which include social conventions that interfere with where and how amphorae entered the archaeological record, need to be understood before we can properly interpret the distribution of Republican amphorae in France." Ova konstatacija može vrijediti i za srednju Dalmaciju, budući da većina naših podataka ne potječe sa suvremenih stratigrafskih iskopavanja, već iz nasumičnih i sustavnih terenskih pregleda.

Iako smo svjesni niza propusta u ovom članku, arheološki podatci koji su ovdje navedeni otvaraju raznovrsna pitanja, koja omogućuju uvid u nepisanu prošlost na način na koji ni jedan drugačiji postupak to ne može ostvariti.

Zahvale

Dobar dio proučavanja ove materije omogućen je zahvaljujući pomoći Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (projekt br. 0258004). Željeli bismo zahvaliti kolegi Slobodanu Čači na korisnim sugestijama i kolegi Siniši Biliću Dujmušiću na izradi karata, te kolegama Marinku Petriću, Dinku Radiću, Igoru Borziću, Marijanu Lozi i Ivanu Šuti, koji su nam dali podatke o još nepubliciranim nalazima.

Literatura

- Abramić 1949
M. Abramić, *Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 55, Zagreb 1949, 9-17.
- Bandelli 2001
G. Bandelli, *Roma e l'Adriatico fra III e II secolo a. C., Strutture portuali e rote marittime nell'Adriatico di età romana*, Antichità Altoadriatiche 46, Trieste - Roma 2001, 17-41.
- Bonačić, Visonà 2002
M. Bonačić Mandinić, P. Visonà, *Monetary circulation on the Island of Vis (Issa), ca. 350 B.C. - A.D. 600*, u: Cambi et al. 2002, 319-374.
- Borzić 2003
I. Borzić, *Plovidba zaljevom Vela Luke od prapovijesti do kasne antike*, Zadar 2003 (rukopis diplomatske radnje).
- Božanić 1983
J. Božanić, *Komiška ribarska epopeja*, Split 1983.
- Brusić 1991
Z. Brusić, *Helenistička i rimskodobna luka u Resniku, u: Brod istočne obale Jadrana u starom i srednjem vijeku, A. Babin (ur.)*, Kaštel Novi 1991.
- Brusić 1999
Z. Brusić, *Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia*, British Archaeological Reports, International Series 817, Oxford 1999.
- Cambi 1969
N. Cambi, *Tipološka i kronološka razmatranja o antičkim nalazištima na dnu srednjeg Jadrana*, Podmorske djelatnosti sa gledišta medicinskih i društvenih nauka, Beograd 1969, 223-230.
- Cambi 1972
N. Cambi, *Vis, uvala Vela Svitnja - brodolom antičkog broda*, Arheološki pregled 14, Beograd 1972, 80-82.
- Cambi 1989
N. Cambi, *Amphore romane in Dalmatia*, u: Amphores Romaines et History Économique, Actes du colloque de Sienne 1986, Roma 1989, 311-337.
- Cambi 1991
N. Cambi, *Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji*, Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, Sarajevo 1991, 55-65.
- Cambi et al. 1980
N. Cambi, B. Kirigin, E. Marin, *Excavations at Issa, Island of Vis, Yugoslavia 1976, 1979 - A Preliminary Report*, Rivista di archeologia 4, Roma-Venezia 1980, 81-91.
- Cambi et al. 2002
Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. u Splitu, N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (ur.), Split 2002.
- Caravale, Toffoletti 1997
A. Caravale, I. Toffoletti, *Anfore antiche*, Formello 1997.

- Casson 1995
L. Casson, *Ship and Seamanship in the Ancient World*, Baltimore 1995 (revidirano izdanje iz 1971.).
- Clairmont 1975
Excavations at Salona, Yugoslavia (1969-1972), C. W. Clairmont (ur.), New Jersey 1975.
- Čače 1991
S. Čače, *Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e.*, Diadora 13, Zadar 1991, 55-73.
- Čače 1999
S. Čače, *Manijski zaljev, Jadasini i Salona*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 90-91, Split 1999, 57-87.
- Čurčić 1908
V. Čurčić, *Alter und Herkunft einiger Fiblen Tonhefäse aus Bosnien und Hercegovina*, Jahrbuch für Altertumskunde 2/1, Beč 1908, 1-14.
- D'Erco 1975
R. D'Erco, *O ribolovu na istočnom Jadranu*, Zagreb 1975.
- Defilippis 2001
J. Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*, Split 2001.
- Domazet 2004
M. Domazet, *Suton flote jedrenjaka Staroga Grada*, Zagreb 2004.
- Faber 1983
A. Faber, *Bedemi Epetiona-Stobreč kod Splita*, Prinosi odjela za arheologiju [1], Zagreb 1983, 17-37.
- Forenbaher, Kaiser 2003
S. Forenbaher, T. Kaiser, *Spila Nakovana, ilirsko svetište na Pelješcu*, Zagreb 2003.
- Franke 1999a
P. R. Franke, *Viticulture and wine in the ancient Greek world*, u: *Wine and Coins in Ancient Greece*, P. R. Franke, I. Marataki (ur.), Athens 1999, 17-42.
- Franke 1999b
P. R. Franke, *Numismatics: its work, methods and potential*, u: Franke, Marataki 1999, 57-67.
- Franke, Marataki 1999
P. R. Franke, I. Marathaki (ur.), *Wine and Coins in Ancient Greece*, Athens 1999.
- Fusko 1990
P. Fusko, *Opis obale Ilirika (De situ orae Illyrici)*, priredila i prevela Bruna Kuntić-Matić, Zagreb 1990.
- Fraser, Matthews 1997
R. P. Fraser, E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names III. A*, Oxford 1997.
- Gabričević 1958
B. Gabričević, *Antička Issa*, Urbs [2], Split 1958, 105-125.
- Glušćević 2003
S. Glušćević, *Luka izranja iz mora, u: Otok Vis*, M. Majnarić (ur.), Zagreb 2003, 136-139.
- Green 1976
J. R. Green, *Gnathia Pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*, Magonza 1976.
- Green 2001
J. R. Green, *Gnathia and other Overpainted Wares of Italy and Sicily: a Survey*, Céramiques hellénistiques et romaines 3, Pariz 2001, 57-103.
- Harris 1993
W. V. Harris, *Between archaic and modern: some current problems in the history of Roman economy*, *The inscribed Economy, Production and distribution in the Roman empire in the light of instrumentum domesticum*, Journal of Roman Archaeology, supplementary series no. 6, Ann Arbor 1993, 11-29.
- Hayes 1991
W. Haves, *Fine Wares in the Hellenistic world*, u: Looking at Greek Vases, T. Rasmussen, N. Spivey (ur.), Cambridge 1991, 183-202.
- Hidri 1980
H. Hidri, *Kupa me dekor në relief të Dyrrahut*, Iliria 16/1, Tirana 1980, 75-87.
- Horden, Purcell 2000
P. Horden, N. Purcell, *The Corrupting Sea, a Study of Mediterranean History*, Oxford 2000.
- Horvat 1997
J. Horvat, *Sermin*, Ljubljana 1997.
- Hvarski statut 1991
Hvarski statut, Statuta communitatis Lesinae (Pharae), K. Prijatelj (ur.), Split 1991.
- Jurišić 2000
M. Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic, Maritime Transport During the First and Second Centuries AD*, British Archaeological Reports, International Series 828, Oxford 2000.
- Jurišić 2001
M. Jurišić, *Podmorski arheološki lokaliteti otoka Korčule, Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Lastovu*, u: Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Lastovu, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva br. 20, B. Čečuk (ur.), Zagreb 2001, 189-196.
- Kasandrić 1982
I. Kasandrić, *Petsto godina vladavine grada Hvara nad Visom*, Mogućnosti 3-5, Split 1982, 70-75.
- Katalog Brela-Jakiruš 2000
Brela-Jakiruš, podmorsko arheološko nalazište, katalog izložbe, S. Božek, A. Ivanac Braić ((ur.)), Brela 2000.
- Katalog Issa 1986
Issa, katalog izložbe, B. Kirigin, B. Đurić, P. Kos i B. Teržan (ur.), Ljubljana 1986.
- Katalog Pharos 1995
Pharos - antički Stari Grad, katalog izložbe, J. Jeličić Radonić, B. Rauter Plančić, (ur.), Zagreb 1995.
- Katalog Resnik 2004
Resnik - hidroarheološka istraživanja, katalog izložbe, A. Babin, ur, Kaštela 2004.
- Katić 1999-2000
M. Katić, *Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa*, Opuscula Archaeologica 23-24, Zagreb 1999-2000, 49-58.
- Kirigin 1983
B. Kirigin, *Issa - antička nekropola na Vlaškoj njivi*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 15/3, Zagreb 1983, 27-30.

- Kirigin 1985
B. Kirigin, *Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse*, Materijali 20, Beograd 1985, 91-104.
- Kirigin 1990a.
B. Kirigin, *The Greeks in Central Dalmatia: some new evidence, in: Greek colonists and native populations*, u: Proceedings of the First Australian Congress of Classical Archaeology held in honour of Emeritus Professor, A. D. Trendall, J. P. Descoeudres, (ur.), Canberra-Oxford 1990, 291-321.
- Kirigin 1990b
B. Kirigin, *Late Gnathia: A Glimpse at the Issa Case, B' Epistemonike Sinanthese Gia Ten Ellenistike Keramike*, Athina 1990, 58-65.
- Kirigin 1992
B. Kirigin, *Helenističke funerarne amfore iz Isse*, Diadora 14, Zadar 1992, 41-51.
- Kirigin 1994
B. Kirigin, *Grčko-italske amfore na Jadranu*, Arheološki vestnik 45, Ljubljana 1994, 15-24.
- Kirigin 1996
B. Kirigin, *Issa*, Zagreb 1996.
- Kirigin 1998
B. Kirigin, *Late Roman period on the islands of Vis and its archipelago: the archaeological evidence*, u: Acta XIII congressus internationalis archaeologiae christianae III, N. Cambi i E. Marin (ur.), Vatican-Split 1998, 429-440.
- Kirigin 1999
B. Kirigin, *Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 90-91, Split 1999, 405-458.
- Kirigin 2000
B. Kirigin, *Alto-Adriatico vases from Dalmatia. u: Adriatico tra IV e III seca. A. C., vasi Alto-Adriatici tra Piceno, Spina e Adria*, Roma 2000, 131-137.
- Kirigin 2001
B. Kirigin, *Zaštitna arheološka iskopavanja u okolici Starog Grada na otoku Hvaru godine 1984. i 1985.*, Diadora 20, Zadar 2001, 209-255.
- Kirigin 2003.
B. Kirigin, *Palagruža godine 2002, Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja*, Opuscula Archaeologica 27, Zagreb 2003, 367-378.
- Kirigin 2004a
B. Kirigin, *The beginning of Promontories Diomedis*, Hesperia 18, Roma 2004, 141-150.
- Kirigin 2004b
B. Kirigin, *Faros, parska naseobina, prilog proučavanju grčke kolonizacije u Dalmaciji*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 96, Split 2004, 9- 301.
- Kirigin, u tisku
B. Kirigin, *Pregled keramičkih i ostalih pokretnih nalaza otkrivenih u lapidariju Muzeja grada Trogira 1978. godine*, u tisku.
- Kirigin, Čače 1998
B. Kirigin, S. Čače, *Archaeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic*, Hesperia 9, Roma 1998, 63-110.
- Kirigin, Marin 1988
B. Kirigin, E. Marin, *Excavations at Issa, Island of Vis (YU) 1980, A Preliminary Report*, Studi di Antichità 5, Lecce 1988, 129-147.
- Kirigin, Popović 1988
B. Kirigin, P. Popović, *Maslinovik: A Greek watchtower in the chora of Pharos-a preliminary report*, British Archaeological Reports, International Series 431, Oxford 1988, 129-147.
- Kirigin, Hayes, Leach 2002
B. Kirigin, J. Hayes, P. Leach, *Local Pottery Production at Pharos*, u: Cambi et al. 2002, 241-260.
- Kirigin 1998
2001 arheološko nalazište na srednjodalmatinskim otocima: što s njima?, B. Kirigin (ur.), Hvar-Split 1998.
- Kirigin et al. u tisku.
B. Kirigin, N. Vujnović, J. Burmaz, S. Čače, V. Gaffney, T. Podobnikar, *The Adriatic Island Project Volume 3: The archaeological heritage of the islands of Vis and Šolta and the smaller islands*, British Archaeological Reports, International Series, Oxford, u tisku (2005).
- Kovačić 1989
V. Kovačić, *Trogir - urbanistička istraživanja*, Arheološki pregled 28 (1987), Ljubljana 1989, 91-93.
- Kovačić 2002.
V. Kovačić, *Nuove scoperte nella Tragurion ellenistica*, u: , *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, u: Cambi et al. 2002, 375-395.
- Loughton 2003
M. E. Loughton, *The Distribution of Republican Amphorae in France*, Oxford Journal of Archaeology 22/2, Oxford 2003, 177-207.
- Mangani 1985
E. Mangani, *Adria (Rovigo). - Necropoli in loca. Ca' Garzon. Prima campagna di scavo, 1966*, Notizie degli scavi 36, Roma 1985, 5-107.
- Marasco 1987
G. Marasco, *Interessi commerciali e fattori politici nella condotta romana in Illiria (230-219 a. C.)*, Studi calassici e orientali 36, Pisa 1987, 35-112.
- Mardešić 2000
J. Mardešić, *Keramika s Manastirina*, u: *Salona III, Recherches archeologiques franco-croates a Salone, Manastirine, Etablissement preromain, necropole et basilique paleochretienne*, Collection de l'ecole francaise de Rome-194/3, N. Duval, E. Marin, C. Metzger, (ur.), Split-Rome 2000, 158-170.
- Mardešić, Šalov 2002
J. Mardešić, T. Šalov, *Keramički nalazi s istraživanja bazilike u Erešovim barama*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 94, Split 2002, 105-16.
- Marić 1995
Z. Marić, *Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegovina)*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 76, Mainz 1995, 32-72.
- Marić i Kirigin 1991
Z. Marić i B. Kirigin, *Bradavičasti helenistički kantharosi iz Daorsona (Ošanići kod Stoca)*, Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, Sarajevo 1991, 177-184.
- Marović 1980
I. Marović, *Prahistorijska istraživanja u okolici Narone*, u: *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 5, Ž. Rapanić, (ur.), Split 1980, 45-104.

- Marović 2002
I. Marović, *Sojeničko naselje na Dugišu kod Otoka (Sinj)*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 94, Split 2002, 217-295.
- Marović, Nikolanci 1977
I. Marović, M. Nikolanci, *Četiri groba iz nekropole u Vičjoj luci (o. Brač) pronađena 1908. god.*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 70-71, Split 1977, 5-55.
- Migotti 1986
B. Migotti, *Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 19, Zagreb 1986, 147- 177.
- Migotti 1987
B. Migotti, *Otok Lastovo u dodiru s grčkim svijetom*, Arheološki radovi i rasprave 10, Zagreb 1987, 133-154.
- Migotti 1989
B. Migotti, *Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (2)*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 22, Zagreb 1989, 19-34.
- Milošević 1998
A. Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split 1998.
- Nicolanci 1976
M. Nicolanci, *Jadranski Grci kao periferija helenskog svijeta*, Materijali 12, Zadar 1976, 149-168.
- Nicolanci 1980
M. Nicolanci, *Epigraphica graeca nova et vetera in Dalmatia reperta*, Diadora 9, Zadar 1980, 205-227.
- Novak 1961
G. Novak, *Vis*, 1, Zagreb 1961.
- Orlić, Jurišić 1989
M. Orlić, M. Jurišić, *Istočna obala Jadrana, Rekognosciranje podmorja*. Arheološki pregled 28 (1987), Ljubljana 1989, 199-201.
- Orlić, Jurišić 1991
M. Orlić, M. Jurišić, *Antički brodolom kod otoka Šćedra*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 17, Zagreb 1991, 149-178.
- Papazoglu 1967
F. Papazoglu, *Poreklo i razvoj Ilirske države, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 3, Sarajevo 1967, 123-144.
- Paškvalin 2002
V. Paškvalin, *Helenistički sloj nekropole ilirsko-panonskog plemena Dezidijata na Kamenjači u Brezi kod Sarajeva*, u: Cambi et al. 2002, 521-538.
- Patsch 1908
K. Patsch, *Kleiner Untersuchungen in und um Narona*, Jahrbuch für Alterumskunde 2, Wien 1908, 87-117.
- Peričić 1999
Š. Peričić, *Razvitak gospodarstva otoka Visa u prošlosti*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 41, Zadar 1999, 61-144.
- Petrić 2002
M. Petrić, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana - podmorsko-arheološka evidencija*, u: Cambi et al. 2002, 471-484.
- Puritani 2002
L. Puritani, *Problemi di classificazione e di datazione della cosiddetta "ceramica di Gnathia"*, Archeologia classica 53 (n.s. 3), Roma 2002, 379-403.
- Radić 2003
D. Radić, *Kopila*, u: *Blato do kraja 18. st.* Zbornik radova 1, T. Šeparović, (ur.), Blato 2003, 63-88.
- Radić, Bass 1999
D. Radić, B. Bass, *Current archaeological research on the island of Korčula*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 90-91, Split 1999, 361-403.
- Radić 1989
I. Radić, *Rekognosciranje podmorja otoka Lastova*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 21/3, Zagreb 1989, 47-48.
- Radić 1990
I. Radić, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana u tijeku 1988. godine*, Godišnjak zaštite spomenika kulture 14-15, Zagreb 1990, 213-227.
- Radić Rossi 1993
I. Radić Rossi, *Amfore tipa Lamboglia 2 i Dressel 6 na istočnoj obali Jadrana u svjetlu podmorskih nalaza*, Zagreb 1993 (neobjavljeni magistarski rad).
- Radić Rossi 2001
I. Radić Rossi, *Arheološka nalazišta antičkog doba u podmorju otoka Lastova*, u: *Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Lastovu*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 20, B. Čečuk (ur.), Zagreb 2001, 227-236.
- Radić Rossi 2003
I. Radić Rossi, *Doprinosi podmorske arheologije u proučavanju problematike naseljavanja*, Histria Antiqua 11, Pula 2003, 299-308.
- Rubić 1952
I. Rubić, *Naši otoci na Jadranu*, Split 1952.
- Rotroff 1991
S. Rotroff, *Attic West-Slope Vase Painting*, Hesperia 60/1, 1991, 59-102.
- Stančić et al. 1999
Z. Stančić, N. Vujnović, B. Kirigin, S. Čače, T. Podobnikar, J. Burmaz, *Archaeological heritage of the island of Brač, Croatia*, British archaeological reports, International series 803, Oxford 1999. (vidi: *Arheološka baština otoka Brača*, Brački zbornik 21, Supetar 2004, str. 3-238)
- Starac 1994-1995
A. Starac, *Morfologija sjevernojadranskih amfora: primjeri iz Istre*, Diadora 16-17, Zadar 1994-1995, 135-162.
- Šašel-Kos 1986
M. Šašel-Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986.
- Šešelj 2004
L. Šešelj, *Bradavičasti kantharosi s helenističkog svetišta na rtu Ploča*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 97, Split 2004, 381-400.
- Škegro 1991
A. Škegro, *Antička ekonomika u Bosni i Hercegovini*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 27, Sarajevo 1991, 53-161.
- Tchernia 1986
A. Tchernia, *Le vin de l'Italie Romaine*, Roma 1986.

Tomasović 2004
M. Tomasović, *8000 godina života na prostoru Makarske*, Makarska 2004.

Toniolo 2000
A. Toniolo, *Le anfore di Adria (IV-II secolo a. C.)*, Sottomarina 2000.

Topić 2003
M. Topić, *Stolno posuđe i glinene svjetiljke iz Augusteuma Narone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 95, Split 2002, 183-344.

Topić 2004
M. Topić, *Posuđe za svakodnevnu uporabu grublje izradbe, amfore, terakote i kultne posude iz Augusteuma Narone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 96, Split 2004, 303-515.

Vrsalović 1979
D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Zagreb 1979, (neobjavljena doktorska disertacija).

Vujnović 1994
N. Vujnović, *Nalaz helenističke keramike kod Bogomolja*, Periodični izvještaj 162, Hvar 1994, 89-90.

Wilkes 1969
J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Zaninović 1982
M. Zaninović, *Nalazi s Tora kod Jelse kao prilog njegovoj kronologiji*, Opuscula archeologica 7, Zagreb 1982, 61-76.

Županović 1995
Š. Županović, *Hrvati i more*, Zagreb 1995.

Summary

Preliminary Notes on Some Economic and Social Aspects of Amphorae and Fine Ware Pottery from Central Dalmatia, 4th -1st BC

Key words: amphorae, fine wares, distribution, central Dalmatia, greek and helenistic period, vine production

This paper represents an initial attempt to present a rough outline of the vast pottery evidence from central Dalmatia. To be sure, Dalmatian Hellenistic pottery needs to be analysed in a more elaborate way, with tighter chronological controls, closer attention to the quantification of data, and better analysis of fabrics so as to infer provenience. We hope that this information will provide evidence of aspects of life that are unrecorded in the rare, and often controversial political and military histories of the East Adriatic coast. This information allows insights into what were the real production and commercial potentials of the area. The amphorae and the fine wares examined here come from a variety of contexts. We find them at sanctuary sites of Diomedes (Palagruža and Cape Ploča) and at the cave sanctuary at Spila Nakovana on Pelješac peninsula. We find them in Greek settlements at Pharos and Issa and at Issaian subcolonies at Lumbarda, Tragurion and Epetion and also on numerous sites on the island of Vis. The islands of Šolta and Brač, which do not have Greek settlements, have also many locations where amphorae have also been found: some on farmsteads, some no native hillforts and burial mounds. At the moment we cannot clarify whether the amphorae on Šolta and Brač represent imported wine or that it was locally produced, stored in amphorae and transported within the island, or that something else (for example olive oil) was exchanged with wine. This observation can also be valid for other islands and the coastal area of central Dalmatia. The absence of amphorae in the interior of central Dalmatia, the territory that is associated with the Illyrian tribe of Delmati, is a very intriguing problem, especially when we know that amphorae are found among the neighbours of Delmati: on Liburnian sites and among the Daorsi. Loughton (2003, 200) has correctly observed: "Clearly then, deposition biases, which include social conventions that interfere with where and how amphorae entered the archaeological record, need to be understood before we can properly interpret the distribution of Republican amphorae in France." This could also be true for central Dalmatia, as our data mainly does not come from modern stratigraphic excavations but from random and systematic field survey.

The complete English version of this paper will be published in the proceedings of the international conference "Rimini e l'Adriatico nell'età delle guerre puniche" that was held in Rimini from March 25th to 27th 2005.

Translated by: Branko Kirigin

DODATAK 1. GRČKO-ITALSKE AMFORE - PODMORSKA NALAZIŠTA

BR..	PREDIO	NALAZIŠTE	KONTEKST	BIBLIOTRAFIJA
1.	Rogoznica	Lozica	brodolom	Vrsalović 1979, 200
2.	Rogoznica	Svilan	brodolom	Kirigin 1994, 19-20
3.	Čiovo	Arbanija	grupa	Cambi 1969, 227; Vrsalović 1979, 215
4.	Resnik		luka	Katalog Resnik 2004
5.	Solin	Barbarinac	ulomci	Kirigin 1994, 19-20
6.	Brela	Jakiruša	grupa	Katalog Brela-Jakiruša 2000, 25-27
7.	Makarska	Osejava	grupa	Cambi 1969, 227; Vrsalović 1979, 215
8.	Hvar	Perna	brodolom	Cambi 1969, 227-228; Vrsalović 1979, 222; Radić Rossi 1993, 190
9.	Hvar	Bristova	?	Kirigin 1994, 19
10.	Hvar	Zečevo	jedna	Petrić 2002, 479
11.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
12.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
13.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
14.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
15.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
16.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
17.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	jedna	Petrić 2002, 479
18.	Hvar	Stari Grad	2 amfore	Kirigin 1994, 19-20, 22
19.	Hvar	Stari Grad	2 grupe	Petrić 2002, 476
20.	Hvar	Škoj od pokojnega Dola	jedna	Kirigin 1994, 19, 22
21.	Hvar	Lukavci	jedna	Petrić 2002, 479
22.	Hvar	izvanobalno područje južna strana Hvara	brodolom?	Petrić 2002, 472, 476
23.	Vis	Kamik od Zokamicih	ulomci	Kirigin et al. u tisku
24.	Vis	Krava	brodolom	Vrsalović 1979, 229; Radić Rossi 1993, 88-90
25.	Vis	Krava	brodolom	Petrić 2002, 476
26.	Vis	Krava	brodolom	Radić Rossi 1993, 89; Jurišić 2000, 5; Petrić 2002, 476
27.	Vis	Stonca	ulomci	Kirigin et al. u tisku
28.	Vis	Luka	ulomci	Kirigin et al. u tisku; Jurišić 2000, 77
29.	Vis	Stončica	ulomci; sidrište	Vrsalović 1979, 233-234; Kirigin 1994, 19
30.	Vis	Kamik kod Okjucne	2 amfore	Kirigin 1994, 19-20
31.	Vis	Stupište - Gnjlja	2 amfore	Petrić 2002, 472
32.	Vis	jugoistočna strana Visa u izvan obalnom području	brodolom	Petrić 2002, 476
33.	Korčula	Kremenjača	brodolom?	Borzić 2003, 11-12
34.	Korčula	Prižba - Čerin	brodolom	Vrsalović 1979, 230; Radić Rossi 1993, 190; Jurišić 2001, 190; Borzić 2003, 6
35.	Korčulanski kanal	Pločica	brodolom	Vrsalović 1979, 239; Jurišić 2001, 192; Borzić 2003, 7
36.	Lastovo	Donji školji I	brodolom	Radić Rossi 1993, 100-103; Radić Rossi 2001, 229-230
37.	Lastovo	Mali lago- rt Borova	brodolom	Jurišić 2000, 5; Petrić 2002, 473
38.	Lastovo	Nori Hum	brodolom	Petrić 2002, 478
39.	Lastovo	?	brodolom	Jurišić 2000, 6
40.	Lastovo	?	brodolom	Jurišić 2000, 6
41.	Lastovo	?	brodolom	Jurišić 2000, 6
42.	Lastovo	Drašan	brodolom	Radić 1989, 47-48
43.	Sušac	u zaklonu na jugoistočnoj strani otoka	ulomci	Vrsalović 1979, 235
44.	Palagruža	Galijula	jedna	Kirigin 1994, 19

DODATAK 2. GRČKO-ITALSKE AMFORE - KOPNENA NALAZIŠTA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1	Rt Ploča	Kirigin 2004a, 148
2	Resnik	Šuta, usmena obavijest
3	Stobreč	Faber 1983, 25
4	Omiš	Neobjavljeno
5	Makarska	Tomasović 2004, 24
6	Vid	Topić 2004, 310, 385-386
7	Ošanići	Marić 1995
8	Stari Grad	Katalog Pharos 1995, 76
9	Brač	Vidi tekst
10	Šolta	Neobjavljeno
11	Vis	Vidi tekst
12	Korčula	Radić 2003, 66-67
13	Lastovo	Neobjavljeno
14	Palagruža	Neobjavljeno

DODATAK 3. LAMBOGLIA 2 AMFORE - PODMORSKA NALAZIŠTA

BR.	PREDIO	NALAZIŠTE	KONTEKST	BIBLIOGRAFIJA
1.	Rogoznica	Jaz	2 amfore	Vrsalović 1979, 206; Radić Rossi 1993, 190; Jurišić 2000, 65
2.	Rogoznica	Vela Smokvica	brodolom	Vrsalović 1979, 201; Radić Rossi 1993, 62-64
3.	Rogoznica	Muljica	brodolom	Vrsalović 1979, 201-202; Radić Rossi 1993, 65-66
4.	Čiovo	Gospa od Prizidnice	brodolom	Cambi 1969, 225-226; Vrsalović 1979, 215-217; Cambi 1989, 315; Radić Rossi 1993, 67-70; Jurišić 2000, 6
5.	Resnik		luka	Katalog Resnik 2004
6.	Omiš	Stanići-rt Čelina	brodolom	Vrsalović 1979, 214; Cambi 1989, 315, 318; Cambi 1991, 56-59; Radić Rossi 1993, 71-73
7.	Brela	Jakiruša	grupa	Katalog Brela-Jakiruša 2000, 25-27
8.	Podgora	Klokun	jedna	Arhiv AMS-a
9.	Šolta	Tatinja	jedna	Kirigin et al. u tisku
10.	Brač	Sladiola	brodolom	Stančić et al. 1999, 146
11.	Hvar	Perna	brodolom	Cambi 1969, 227-228; Vrsalović 1979, 222; Radić Rossi 1993, 190
12.	Hvar	Pišćena	brodolom	Vrsalović 1979, 221; Radić Rossi 1993, 79-81
13.	Hvar	Paržanj	jedna	Petrić, usmena obavijest
14.	Hvar	Studen bok	grupa	Petrić, usmena obavijest
15.	Hvar	Taršon	jedna	Petrić, usmena obavijest
16.	Hvar	S. Kliment, Močiguzica	ulomci	Vrsalović 1979, 238-239; Jurišić 2000, 70
17.	Hvar	S. Kliment, Stari Stani	brodolom	Radić-Rossi 1993, 74-78; Jurišić 2000, 6
18.	Hvar	Štambedar	jedna	Petrić, usmena obavijest
19.	Hvar	Rasnik	jedna	Petrić, usmena obavijest
20.	Hvar	Stipanska	grupa	Petrić, usmena obavijest
21.	Hvar	Planikovca	grupa	Petrić, usmena obavijest
22.	Hvar	Pišćene-Sveta Nedija	grupa	Petrić, usmena obavijest
23.	Hvar	Rasovatica	jedna	Petrić, usmena obavijest
24.	Hvar	Zidigova	grupa	Petrić, usmena obavijest
25.	Hvar	Prapatna	brodolom	Petrić, usmena obavijest
26.	Hvar	Blaca	grupa	Petrić, usmena obavijest
27.	Hvar	Sučuraj	grupa	Petrić, usmena obavijest
28.	Hvar	Galešnik	grupa	Vrsalović 1979, 232-233; Radić Rossi 1993, 191
29.	Hvar	Maslinica	jedna	Petrić, usmena obavijest
30.	Hvar	Galijska	grupa	Petrić, usmena obavijest
31.	Hvar	Duga	jedna	Petrić, usmena obavijest
32.	Hvar	Pelegrin	jedna	Petrić, usmena obavijest
33.	Hvar	Lukavci	grupa	Petrić, usmena obavijest
34.	Šćedro	Perna	jedna	Petrić, usmena obavijest
35.	Šćedro	Lovišće	grupa	Petrić, usmena obavijest
36.	Šćedro	Lovišće	grupa	Petrić, usmena obavijest
37.	Šćedro	Stori stoni	grupa	Petrić, usmena obavijest
38.	Šćedro	Pribećica	grupa	Petrić, usmena obavijest
39.	Šćedro	Smokova	grupa	Petrić, usmena obavijest
40.	Šćedro	Čarnjeni	grupa	Petrić, usmena obavijest
41.	Šćedro	jugozapadna strana rta Šćedra	grupa	Petrić, usmena obavijest
42.	Šćedro	Veli Porat	brodolom	Vrsalović 1979, 221-222; Radić Rossi 1993, 91-97
43.	Vis	Host	brodolom	Vrsalović 1979, 228; Radić Rossi 1993, 190
44.	Vis	Krava	brodolom	Vrsalović 1979, 229; Radić Rossi 1993, 88-90
45.	Vis	Vela Svitnja	brodolom	Cambi, 1972; Vrsalović 1979, 225-228; Cambi 1989, 311-315; Cambi 1991, 59-64; Radić Rossi 1993, 82-87; Jurišić 2000, 5-6
46.	Vis	Stonca	ulomci	Kirigin et al. u tisku
47.	Vis	Luka	ulomci	Jurišić 2000, 77
48.	Vis	Stračine	ulomci	Kirigin et al. u tisku
49.	Vis	Stončica	ulomci, sidrište	Vrsalović 1979, 233-234; Kirigin 1994, 19-20
50.	Korčula	Gradina, Vela Luka	sidrište	Borzić 2003, 7-10
51.	Korčula	Maslinova	sidrište?	Borzić 2003, 11
52.	Korčula	Kremenjača	brodolom?	Borzić 2003, 11-12
53.	Korčula	Grščica	brodolom	Vrsalović 1979, 230; Jurišić 2001, 192; Borzić 2003, 6
54.	Korčula	Mali i Veliki Pržnjak	brodolom	Jurišić 2001, 190; Borzić 2003, 7
55.	Korčula	Bisače	brodolom	Radić Rossi 1993, 98-99; Jurišić 2001, 190; Borzić 2003, 7
56.	Korčula	Lučnjak	brodolom	Jurišić 2001, 189; Borzić 2003, 5
57.	Korčula	Badnjena	nepoznat (privatna zbirka)	Borzić 2003, 12
58.	Korčula	Tankaraca	luka, sidrište	Borzić 2003, 12-13
59.	Lastovo	Baški rat	brodolom	Radić Rossi 1993, 104-106; Radić Rossi 2001, 230
60.	Lastovo	Donji Školji II	brodolom	Radić Rossi 1993, 107-111; Radić Rossi 2001, 230
61.	Palagruža	Galijska	jedna	Radić 1990, 215

DODATAK 4. LAMBOGLIA 2 AMFORE - KOPNENA NALAZIŠTA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Rt Ploča	Kirigin 2004a, 148
2.	Trogir	Kirigin, u tisku
3.	Resnik	Šuta, usmena obavijest
4.	Čiovo - Partican	Neobjavljeno
5.	Solin-Manastirine	Mardešić 2000, 159
6.	Stobreč	Faber 1983, 25
7.	Tučepi-Grad	Neobjavljeno
8.	Podgora-Čaklje	Neobjavljeno
9.	Hvar- Ivončeve njive	Kirigin 2001, 241
10.	Hvar-Stari Grad	Katalog Pharos 1995
11.	Hvar-Hvar	Petrić, usmena obavijest
12.	S. Klement - Soline	Petrić, usmena obavijest
13.	Vid	Cambi 1989, 318; Topić 2004, 310, 385-386
14.	Marušića gradina	Marović 1980, 58
15.	Spila Nakovana	Forenbaher i Kaiser 2003, 75-76
16.	Vela Luka-Gradina	Borzić, usmena obavijest
17.	Korčula-Kopila	Radić 2003, 66-67
18.	Lastovo-Lastovo	Neobjavljeno
19.	Palagruža	Neobjavljeno

DODATAK 5. NALAZIŠTA ALTO-ADRIATICO I SRODNIH POSUDA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Danilo	Kirigin 2000
2.	Rt Ploča	Kirigin and Čače 1998; Kirigin 2004a
3.	Stari Grad	Kirigin 2000
4.	Spila Nakovana	Forenbaher i Kaiser 2003, 90-91
5.	Palagruža	Kirigin and Čače 1998; Kirigin 2004a
6.	Vis	Kirigin 2000
7.	Trogir	Neobjavljeno
8.	Donje Hrasno	Čurčić 1908

DODATAK 6. NALAZIŠTA GNATHIA POSUDA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Škarin Samograd	Gabričević 1958, 109, f. 10
2.	Rt Ploča	Kirigin 2004a
3.	Trogir	Kirigin, u tisku
4.	Solin	Neobjavljeno. Vidi: Clairmont 1975
5.	Dugiš-Sinj	Marović 2002, 256
6.	Dugopolje	M. Lozo, usmena obavijest
7.	Stobreč	Faber 1983
8.	Tučepi	Neobjavljeno
9.	Vid	Topić 2003, 187-188
10.	Ošanići	Marić 1995
11.	Spila Nakovana	Forenbaher i Kaiser 2003
12.	Korčula-Lumbarda	Kirigin 1985
13.	Korčula-Kopila	Radić 2003, 67
14.	Korčula-Potirna	Radić and Bass 1999, 379
15.	Lastovo-Kaštil	D. Radić, usmena obavijest
16.	Sušac	D. Radić, usmena obavijest
17.	Hvar-Stari Grad	Katalog Pharos 1995
18.	Vis-Vis	Katalog Issa 1986
19.	Palagruža	Kirigin and Čače 1998

DODATAK 7. NALAZIŠTA POSUDA S CRNIM PREMAZOM

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Rt Ploča	Kirigin 2004a, 148
2.	Čiovo - Gospa od Prizidnice	Cambi 1969, 225-226; Vrsalović 1979, 215-217; Cambi 1989, 315; Radić Rossi 1993, 67-70; Jurišić 2000, 6
3.	Trogir	Kovačić 1989; Kirigin, u tisku
4.	Resnik	I. Šuta, usmena obavijest
5.	Resnik	Katalog Resnik 2004
6.	Solin - Manastirine	Mardešić 2000, 158
7.	Stobreč	Faber 1983, 26
8.	Mutogras	Neobjavljeno
9.	Omiš	Neobjavljeno
10.	Brela-Jakiruća	Katalog Brela-Jakiruća 2000, 27-28
11.	Vid	Topić 2002, 188, 199; Mardešić i Šalov 2002, 106, 114, 115, 125, 128, 134, 136
12.	gomila Krstače	Marović 1980, 50-53
13.	Hvar - Tor	Zaninović 1982, T. 3-5
14.	Hvar - Stari Grad	Kirigin 2004b, 162-166
15.	Hvar	Kirigin (ur.) 1998, 33 - Neobjavljeni nalazi s rekognosciranja
16.	Hvar - Maslinovik	Kirigin i Popović 1988, 179
17.	Duboka - Bogomolje	Vujnović 1994, 89-90
18.	Hvar - Piščena,	Vrsalović 1979, 221; Radić Rossi 1993, 79-81
19.	Hvar - Stari Stani	Radić Rossi 1993, 74-78; Jurišić 2000, 6
20.	Šćedro - Veli Porat	Vrsalović 1979, 221-222; Radić Rossi 1993, 91-97
21.	Vis - Vis	Katalog Issa 1986, passim.
22.	Vis - Vela Svitnja	Cambi, 1972; Vrsalović 1979, 225-228; Cambi 1989, 311-315; Cambi 1991, 59-64; Radić Rossi 1993, 82-87; Jurišić 2000, 5-6
23.	Nakovana	Forenbaher i Kaiser 2003, 74
24.	Lastovo - Kaštil	Neobjavljeno
25.	Lastovo - Rača špilja	Migotti 1987, 133-154
26.	Brač - Vičja luka	Marović i Nikolanci 1977
27.	Korčula, Kopila	Radić 2003, 66-67
28.	Korčula - Lumbarda	Kirigin 1985, 98
29.	Palagruža	Kirigin 2003, 371

DODATAK 8. NALAZIŠTA SA WEST-SLOPE POSUDAMA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Trogir	Kovačić 2002, 384
2.	Solin	Neobjavljeno
3.	Vis	Kirigin 1996, 128, 133; Hayes, 1991, 191
4.	Spila Nakovana	Neobjavljeno

DODATAK 9. NALAZIŠTA RELJEFNIH POSUDA RAĐENIH U KALUPU

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Danilo	Brusić 1999, 10, A 75
2.	Rt Ploča	Kirigin 2004a, 145
3.	Trogir	Kovačić 2002, 381
4.	Čiovo-Prizidnica	Vrsalović 1979, 215-217
5.	Resnik	Brusić 1999, 9-10
6.	Solin	Clairmont 1975, 185-186
7.	Brela-Jakiruća	Katalog Brela Jakiruća 2000, 36, Sl. 5, 7
8.	Vid	Patsch 1908
9.	Gabela	Brusić 1999, 10, A 225
10.	Spila Nakovana	Forenbaher i Kaiser 2003, 78-79, 90-91
11.	Hvar-Stari Grad	Katalog Pharos 1995, 66-67, 90, 95
12.	Šćedro	Orlić i Jurišić 1991.
13.	Lastovo-Rača špilja	Migotti 1987, 145-146
14.	Biševo-Salbunara	Brusić 1999, 10
15.	Vis	Katalog Issa 1986, 29, No. 136
16.	Palagruža	Kirigin 2003, 374

DODATAK 10. NALAZIŠTA BRADAVIČASTIH KANTAROSA

BR.	NALAZIŠTE	BIBLIOGRAFIJA
1.	Rt Ploča	Kirigin 2004a, 145; Šešelj, 2004
2.	Resnik	Brusić 1991, 50; Šešelj, 2004
3.	Solin	Clairmont 1975, 185; Šešelj, 2004
4.	Ošanići	Marić i Kirigin 1991, 177-184
5.	Palagruža	Šešelj, 2004